

Emlékkötet

Vajkai Aurél

születésének századik évfordulójára

Veszprém, 2003

Emlékkötet

a száz esztendeje született

Vajkai Aurél

tiszteletére

Szerkesztette: S. Lackovits Emőke

Veszprém, 2003

A kötet
a Nemzeti Kulturális Alaprogram és
az Alapítvány a Laczkó Dezső Múzeumért Közalapítvány,
továbbá a Viza Kft támogatásával jelent meg.

Felelős kiadó: V. dr. Fodor Zsuzsa megyei múzeumigazgató

ISBN 963 7208 81 X

Készült: Viza Kft Veszprém
Vezető: Borbás János ügyvezető
Nyomás: Viza Nyomda Veszprém
Felelős vezető: Mits István

A NÉPI ORVOSLÁS VAJKAI AURÉL MUNKÁSSÁGÁBAN

A hagyományos (népi) orvoslás vizsgálata az ethnologia speciális területe, hosszú ideig szerényen, háttérben meghúzódva létezett. Hazánkban éppen Vajkai Aurél munkásságának köszönhetően lett belőle elismert, önálló tudományág. Speciális jellege határterületi helyzetéből következik a néprajz és az orvostudomány-farmakologia-botanika mezsgyéje - mint minden határterület - sok érdekes új fölismeréssel, eredménnyel, szintézissel kecsegtet. Ugyanakkor nagyon veszélyes is: ritka a mindkét (vagy —több) tudományágban képzett és megfelelő empáthiával is rendelkező vizsgálódó —ezen tulajdonságok nélkül pedig nagyokat lehet bukni, vagy legalábbis melléfogni.

Érdekes — bár nem csodálatraméltó — hogy az ethnomedicina hazai művelői kezdetben elsősorban orvosok köréből kerültek ki. Időrendben:

Temesváry Rezső 1899, Előítéletek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon; amely rövidesen németül is megjelent.

Az előző századfordulón jelentek meg folytatásos közleményekben Liszt Nándor írásai, egyik orvosi folyóiratunkban.

Berde Károly a kolozsvári, majd szegedi egyetem bőrgyógyász professzora jelentette meg 1940-ben, hosszas előtanulmányok és saját tapasztalatai alapján megírt munkáját „A magyar nép dermatológiájá”-t. Figyeljünk alcímében már jelentkező hangsúly-szemléletváltozásra: „A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban”. Az sem jelentés nélküli, hogy ez a kötet a Magyar orvosi könyvkiadó társulat gondozásában jelent meg. (Emlékezzünk, hogy ugyanennél a kiadónál jelentek meg 1929-től Magary-Kossa Gyula megkerülhetetlen művei is!)

Kicsit -és méltatlanul - elfelejtett tanítványának, Greszné, dr. Czimmer Annának is több értékes népi orvoslási munkát köszönhetünk. (illendő lenne egybe gyűjtve kiadni őket, éppúgy, mint Liszt Nándoréit!).

Befejezve a gondolatmenetet csupán - mint már jól ismertekre — utalnék Bencze József (1893-1970), István Lajos és Oláh Andor (1923-1994) munkásságára. Idő-, és helyhiány miatt nem törekedhettem teljes, mindenkire kiterjedő fölsorolásra, céloim csupán a múlt század első évtizedei szellemi arculatának vázolására. A harmincas évek második felében jelentek meg a falukutatók, szociográfusok, az ú.n. „népi írók” első munkái, a „Magyarország felfedezése” sorozat:

ez volt Vajkai Aurél „intellektuális bölcsője”. Ebben a szellemi-ihlető környezetben tűnt föl első munkáival.

Elfogultság, súlyos hiba lenne azonban, ha nem utalnék etnográfusok (Gönczi Ferenc, Györffy István, Szendrey Zsigmond, Szűcs Sándor, Lükő Gábor, majd Gunda Béla, Diószegi Vilmos, Hoppál Mihály és Törő László szerzőpáros, Ferenczi Imre, Kallós Zoltán, Vasas Samu, Pócs Éva, Tánczos és Keszeg Vilmos munkáira), nyelvészek (elég ha itt csak az öt „nagy öreg”: Pais Dezső, Beke Ödön, Németh Gyula, Ligeti Lajos és Csefkó Gyula ilyen témájú munkáit említem), de szólhatnék a közelmúltban fiatalon elhunyt Torma József és Mándoky Kongur István idevágó baskír ill. kun tanulmányairól is. Említhetnők még gyógyszerész-szerzők ilyen témájú írásait is Kóczian Gézáig és Lóránd Nándorig bezárólag. Mindegyik szakágra, mindegyik megközelítési ill. szemléletmódra szükségünk van a maga helyén, egyik a másikat kiegészíti, segíti a remélt - de soha el-nem-ért - teljes kép megismerésében, megrajzolásában.

Vajkai Aurél ethnomedicinai munkássága tudomásom szerint az 1935-ben megjelent Veszetztség és ijedezés gyógyítása az Alföldön c. munkájával kezdődött s rákövetkező évben (1936) az Eleven csomó-val, a Rándulás és mérés, valamint egy újabb veszetztség témájú, kiegészítő tanulmánnyal folytatódott.

1937-ben a falusi foghúzókról írt.

1938-ban jelent meg talán legtöbbet idézett és emlegetett, még az ú.n. budapesti, népi egyéniségeket kutató iskola „vezérhajóját”, a Fedics-kötetet (1940) megelőző személyiségrajza az Ósi-i javasról, Meggyesi Józsefről. Személyesen nem ismerte — ismerhette, környezetének, betegeinek még eleven emlékeiből rekonstruálta -sikerrel- alakját. (Előtte csak Gönyei Sándor Zselici öntőasszonyait említhetjük, utána viszont a népi gyógyító egyéniségek színes és változatos sorozatáról számolhatunk be: Diószegi V. novaji asszonya, Farkas József mátészalkai parasztorvosa, Oláh Andor „pítvarosi csodadoktora” és orosházi kenőasszonya, Dömötör Tekla Dráva menti varázslói, Lengyel Ágnes és Limbacher Gábor nőgrádi gyógyítói). Ehhez hasonlóan, szintén jóval halála után, az élőlészavas hagyományból kellett megrajzolnom a Szeged-alsótanyai gyógyító, Engi Tüdő Vince alakját is.

Ezt követte 1940-ben a Csatkai búcsú és az evvel rokon témájú Népi orvoslás a dunántúli búcsújáró helyeken (1942).

Már az első háborús évben, 1941-ben adta közre -nyilván sok évi munkája eredményeként - a Gyűjtőgető gazdálkodás Cserszegtomajon c. tanulmányát. Nézzék el szubjektív értékelésemet: én ezt tartom legjobb munkájának. Úgy érzem, ebbe szívét-lelkét, apait-anyait beleadott, s további kisebb cserszegtomaji írásai mutatják, hogy a szíve mindig visszahúzta oda, ahová — kívánsága szerint — eltemették.

1942-ben nevezték ki az Erdélyi Tudományos Intézetbe, amelynek kiadásában jelent meg 1943-ban a Népi orvoslás a Borsavölgyében c. kötete. Az 1945-ös

Parasztfürdőhelyek után (1947) „A' lovak betegségekről való orvosságok” c. kéziratos mű ismertetése (erre a későbbiekben még egyszer visszatért) után 1948-ban adta közre „A magyar népi orvoslás kutatása”-t. Ez közel két évtizedes addigi munkásságának, tapasztalatának summázása, az 1945-ig történt ezirányú munkálatok összegzése, bibliográfiája — ez a másik csúcs.

1959-ben jelent meg másik „szíve csücske”, Szentgál monográfiájának első része. Ezt még követte a már 1941-ben elkezdett munka folytatása, (1975) Hiedelmek egy kéziratos orvosló könyvben c. tanulmánya.

(1987): a majd' harminc év (!) múlva napvilágot látott második Szentgál kötetet még kezébe vehette, örülhetett neki, az év novemberében elhunyt.

Ennyi - sok más munkája mellett — harminc-egynéhány év ethnomedicinai kutatásainak eredménye. Jól látható, hogy a fiatalkori Dunántúlt, Felvidéket, Alföldet és Erdélyt átölelő érdeklődése egyre jobban a Cserszegtomaj-Szentgál-Veszprém bezárta háromszögre szűkül és itt mélyül el. (Nyilván nem véletlen, hogy az első, ethnomedicinát bemutató kiállításnak is Veszprém adott otthont, 1974-ben). Témái mindvégig változatosak maradtak: a régi orvosló irodalomtól a népi állatorvosláson át az ethnobotanikáig, s éppígy vizsgálatainak helyszínei is (vásárok, búcsújáró helyek, nemzetiségek érintkezési-kapcsolódási helyei, hegyközség). Ebből fakad műfaji gazdagsága is: egyéniségtanulmány (Ősi), falumonográfia (Borsa völgy, Cserszegtomaj, Szentgál), népi növényismeret.

Egyetemi hallgatói jellemzően és szellemesen „Vajákos”-nak nevezték.

Gazdag életművet hagyott ránk. Köszönjük!